

Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet

maja.dzolan@ff.sum.ba

UDK: 821.111(73).09-2 Tennessee W.

Pregledni članak

STAKLENA MENAŽERIJA TENNESSEEJA WILLIAMSA – PRVA DRAMA SJEĆANJA

Sažetak

Staklena menažerija Tennesseeja Williamsa prva je *drama sjećanja*. Termin je uveo sam autor u *Režijskim opaskama*. Riječ je o drami koja raskida tradiciju realistične drame američkoga kazališta 20. stoljeća, uvodi ekspresionističke elemente, stvara novo *plastično kazalište* te radnju temelji na sjećanju glavnoga lika kroz koje se prikazuju i sjećanja drugih likova. Tom Wingfield ne samo da je glavni lik, protagonist drame, nego i pripovjedač čijim monologom drama počinje i završava. Ostali likovi, majka Amanda, sestra Laura te udvarač Jim O'Connor, svojim sjećanjima razvijaju dramsku radnju, opisuju psihologiju likova te dočaravaju mjesto i vrijeme radnje. Iako je moguće naći autobiografske elemente, *Staklena menažerija* nije zapis iz autorova života, nego sjećanje glavnoga lika. *Drama sjećanja* tako postaje inventivno otkriće koje slijede drugi autori i čini prekretnicu u razvoju američke, ali i svjetske kazališne scene.

Ključne riječi: *Staklena menažerija*; Tennessee Williams; drama sjećanja; sjećanja; plastično kazalište; ekspresionizam; realizam

THE GLASS MENAGERIE BY TENNESSEE WILLIAMS – THE FIRST MEMORY PLAY

Abstract

Tennessee Williams's *The Glass Menagerie* is the first memory play. The term was introduced in the Production notes by the author himself. The play breaks the 20th century American theatre realist drama tradition by introducing expressionistic elements and creating new plastic theater. The plot is based on a memory of the protagonist/narrator as well as other characters' memories. Tom Wingfield's monologue is the introduction as well as the closure of the play. Other characters' memories develop the plot as well. Moreover, the autobiographical elements should be mentioned but the play itself is

not an autobiographical sketch. The memory play is an inventive revelation that was and is followed by other authors and as such makes a turning point in development of American as well as the world's theater.

Keywords: *The Glass Menagerie*; Tennessee Williams; memory play; memories; plastic theater; expressionism; realism

Uvod

Tennessee Williams (1911. – 1983.) smatra se jednim od najvažnijih stvaraatelja američke dramske scene, ali i književnosti općenito. Rođen kao Thomas Lanier Williams u Columbusu, Mississippi, pohađao je više fakulteta, da bi na posljetku stekao zvanje prvostupnika engleskoga jezika na Universitetu Iowa te svoje obrazovanje nastavio u Dramskoj radionici Nove Škole u New Yorku. Plodonosan rad nagrađen je s dvije *Pulitzerove nagrade*, tri *New York Drama critics' Circle* nagrade, tri *Donaldsona* i jednom *Tony Awards*. Posthumno je postavljena zvijezda Tennesseja Williamsa u *Hodniku slavnih* u St. Louisu kao i u Clarksdaleu. Američka pošta tiskala je markice u njegovu čast, a od 1986. u New Orleansu u ožujku svake godine održava se *Tennessee Williams New Orleans Literary Festival*.¹

Jedno je od najpoznatijih djela ovoga autora *Staklena menažerija*. Izvođena na pozornicama diljem svijeta, smatra se klasikom američke moderne književnosti. Tennessee Williams počeo je pisati pripovijetku *Portret djevojke u staklu* 1930. godine, koja je prerasla u filmski scenarij *Udvarači*. Nakon što je poznati filmski studio *Metro Goldwin Mayer* odbio scenarij jer je sličio na *Prohujalo s Vihorom*, Tennessee Williams preoblikovao ga je u tragediju *Staklena menažerija*.² Tek 26. prosinca 1944. godine ova je drama premijerno izvedena u Chicagu, Illinois, ali zbog velike oluje i činjenice da je riječ o danima neposredno nakon Božića, predstava je doživjela potpuni neuspjeh. Godine 1945. ponovnim prikazivanjem na Broadwayu, upravo zahvaljujući kritičarki *Chicago Tribuna* Claudiji Cassidy, *Staklena menažerija* postaje planetarno poznata.³ Neki su od razloga popularnosti činjenica da T. Williams prekida ustaljenu dramu

¹ Usp. Greta Heintzelman- Alycia Smith Howard, *Critical Companion To Tennessee Williams*, Fact On File, New York, 2005., str 3-14. (Prevela autorica rada.)

² Usp. Harold Bloom, *Bloom's Guides: Tennessee Williams's The Glass Menagerie*, Infobase Publishing, N.Y, 2007.,str. 15. (Prevela autorica rada.)

³ Usp. isto.

svojstvenu realizmu i uvodi ekspresionizam te na njemu stvara, kako ga je sam nazvao, *plastični teatar / kazalište* i unutar njega posebnu vrstu drame: *dramu sjećanja*. Prva je takva drama upravo *Staklena menažerija*.

1. Razrada

U *Bloomovu vodiču Staklena menažerija* definirana je kao „plastično skulpturalna drama – nova forma koja koristi ekspresionizam ne da izbjegne stvarnost već da dublje pristupi iskustvu“⁴. Sam Tennessee Williams u *Režijskim opaskama* ove obiteljske drame na 10. stranici navodi:

S obzirom na poprilično osjetljivu i prozračnu materiju, stvaranju atmosfere i suptilnost režije igraju osobito značajnu ulogu. Ekspresionizam i sve druge nekonvencionalne dramske tehnike imaju samo jednu opravdanu svrhu, a to je bliži pristup istini... Ove primjedbe nisu namijenjene kao predgovor samo ovom određenom djelu. One su povezane s koncepcijom novog plastičnog kazališta što mora preuzeti mjesto iscrpljenog kazališta realističkih konvencija, ukoliko će kazalište ponovo zadobiti životnu snagu kao dio naše kulture.⁵

Staklena menažerija ima tri ekspresionistička elementa: uvođenje prikaza slika projektorom na zidu na samoj pozornici, korištenje glazbe radi pobližega objašnjavanja misli i osjećanja likova te pozornom uporabom svjetla na pozornici. Projekcije su bile nešto novo u svijetu kazališta toga vremena. Postavljene na pregradnome zidu dviju soba maloga stana obitelji Wingfield služe kako bi pobliže pokazale, prikazale i objasnile osjećanja i misli likova drame, pa čak i njihova sjećanja. Sam autor pojašnjava:

Svrha ove zamisli je vjerojatno jasna. Time se trebalo podcrtati neke bitne momente u pojedinim prizorima. Svaki prizor sadrži jednu određenu poantu (ili nekoliko njih) koja je strukturalno najvažnija... Natpis ili slika na ekranu pojačat će djelovanje onoga što je u tekstu tek privid i omogućiti da osnovna poanta jednostavnije i lakše dođe do izražaja, nego kad bi cijela odgovornost ležala na izgovorenoj riječi. Uz ovo strukturalno značenje, mislim da će ekran imati i određenu emocionalnu draž koju je teže odrediti, ali koja je jednako važna. Maštovit redatelj može ovu zamisao upotrijebiti na mnogo više načina nego što je označeno u ovoj knjizi. Meni se zapravo čini da su mogućnosti ove zamisli mnogo veće nego što ih djelo uopće može koristiti.⁶

⁴ H. Bloom, *n. dj.*, str. 24.

⁵ Tennessee Williams, *Drame*, Alfa, Zagreb, 2003., str. 10.

⁶ *Isto*, str. 11.

Jedna je od najvažnijih, ako ne i najvažnija, projekcija slike plave ruže u trenutku kada se govori o nadimku koji je Laura, jedan od glavnih likova u drami, dobila u mladosti od dječaka u školi. Istovremeno, nakon što se Laura razočara u Jima O'Connora, plava ruža postaje sjećanje na propali dolazak potencijalnoga udvarača.

S obzirom na to da je cijela drama sjećanje pripovjedača Toma, onda plava ruža predstavlja i njegovo sjećanje na sestru, njezinu krhkost kao i posebnost njezine stidljive osobnosti. Time je projekcija slike plave ruže na zidu pozornice tijekom drame postigla potpunu namjenu, a Tennessee Williams jednom je slikom dao bolji uvid u radnju same *Staklene menažerije* i sjećanja likova.

Mnogo je slika na ekranu tijekom drame i svaka nosi jasnu poruku gledatelju. Tako autor koristi projekcije slika pisaćih strojeva kada Amanda saznaje da je Laura, bez njezina znanja, napustila školu stenografije. Želeći prikazati da je Laura umjesto odlaska na nastavu danima šetala unatoč hladnoći, na ekranu se pojavljuje slika snježne idile. Nadalje, slika na ekranu na kojoj piše: *Ou sont Les Neiges! (Gdje su prošla vremena!)*⁷ najbolje predstavlja Amandina sjećanja na prošle dane i nostalgiju koja je muči. Slično, slika Amande kao djevojke na trijemu kako pozdravlja posjetitelje dio je njezinih sjećanja koja gledatelju daju sliku njezine mladosti i načina života. Natpis na ekranu na kojemu piše *Uspomena*⁸ najbolje govori u prilog tezi da je ekranu cilj upotpuniti radnju i dodatno objasniti likove i teme iste. Slika jedrenjaka predstavlja Tomovu želju za bijegom, kupovinu jednosmjerne karte i odlazak, a posljednja slika na kojoj piše samo *Zbogom*⁹ najavljuje skori završetak Tomova pripovijedanja.

Nadalje, Tennessee Williams koristi glazbu s istim ciljem kao i ekran na pozornici. Za taj medij on ističe:

Ona (glazba) izražava izvanjsku živahnost života i sakriveni pritisak nepromjenljive i neizrecive tuge. Kad čovjek pogleda finu staklenu nit, pomisli će dvoje: kako je lijepa i kako se lako može razbiti. Obje ove pomisli treba ispreplesti u tom provodnom motivu koji se u djelu pojavljuje i nestaje iz njega kao da ga nosi vjetar što se mijenja. Taj motiv služi kao nit koja povezuje pripovjedača i njegov zaseban položaj u vremenu i prostoru sa sadržajem njegove priče. Između pojedinih epizoda taj se motiv vraća kao aluzija na osjećaj nostalgije što je osnovna karakteristika ovog djela. Ta je glazba u prvom redu Laurin

⁷ T. Williams, *n. dj.*, str. 18.

⁸ *Isto*, str. 81.

⁹ *Isto*, str. 87.

motiv i zato se jasnije probija kad se radnja usredotočuje na Lauru i na ljupku krhkost stakla koju ona utjelovljuje.¹⁰

Tako se na početku drame kratko mogu čuti cirkuski zvuci radi naglašavanja kaotičnosti trenutačnoga stanja obitelji Wingfield, posebice Toma. On se osjeća zatočeno, primoran je raditi ono što ne voli, baš poput cirkuskih životinja. Tom u djelu priča Lauri o predstavi koju je gledao: „Ali najčudesniji trik bio je onaj s mrtvačkim sandukom. Zakucali smo ga u sanduk (mađioničara), a on je izišao iz njega ne izvadivši ni jedan jedini čavao. Taj bi trik meni dobro odgovarao – izvukao bi me iz ove gužve!“¹¹

Kada Tom razgovara s majkom o Lauri, pokušavajući joj objasniti kako je Laura posebna, javlja se „plesna glazba iz dvorane koja prelazi u tango koji u sebi ima nešto bolno i zlosutno“¹² nagovještavajući događaje koji slijede. Uz zvuke violine Amanda najavljuje „veliki nastup“¹³ prije dolaska potencijalnoga udvarača Jima O’Connora, a valcer *La Golondrina* trenutak kada Jim i Laura, unatoč njezinu hendikepu, odluče zaplesati. Upravo birana glazbena djela i instrumenti pomažu autoru istaknuti dijelove drame i nagovijestiti ono što slijedi. Tako gledatelja drži u stanju iščekivanja djelujući na osjetilo vida i sluha uz praćenje razvoja radnje i likova na pozornici. Drama postaje „višeslojna“ dajući publici informacije na više razina svijesti i razumijevanja.

Pored glazbe i ekrana svjetla imaju sličnu ulogu. Tennessee Williams opisuje pozornicu na sljedeći način:

U skladu s atmosferom sjećanja, pozornica je blijedo osvijetljena. Snopovi svjetla padaju na pojedine dijelove pozornice ili na pojedine glumce, često puta u suprotnosti s onim što je na izgled u središtu radnje... Svjetlo koje osvjetljava Lauru treba se razlikovati od ostalih, ono ima nepomućenu čistoću kao što ima osvjetljenje na ranim crkvenim portretima svetica i bogorodica. U toku cijelog komada korisna će biti izvjesna podudarnost s osvjetljenjem na crkvenim slikama, kao na primjer onim na slikama El Greca na kojima se u razmjerno mračnoj atmosferi nalaze jarko osvijetljeni likovi. Slobodna, maštovita uporaba svjetla može biti od goleme koristi u stvaranju pokretnosti i plastičnosti onih djela koja su manje-više statičnog karaktera.¹⁴

¹⁰ Isto, str. 12.

¹¹ Isto, str. 35.

¹² Isto, str. 51.

¹³ Isto, str. 55.

¹⁴ Isto, str. 12.-13.

Laura je, primjerice, često osvijetljena poput svetice u mraku radi naglašavanja njezine nevinosti i nepripadanja svijetu u kojemu se u drami nalazi. Upravo igra svjetla i tame uvodi publiku u svijet sjećanja i ukazuje na što treba obratiti pozornost. Govoreći da želi otići, Tom se pita je li moguće otići, a da ne nanese štetu majci i sestri. Na to pitanje svjetla se polako gase i osvijetljava se fotografija njegova nasmiješenog oca koji ih je napustio bez riječi¹⁵, što sugerira pozitivan odgovor.

Sva tri elementa, ekran, glazba i svjetla, odlike su *plastičnoga kazališta* Tennessee Williamsa unutar kojega je stvorena i *drama sjećanja* kao posebnost u kazališnome svijetu. Upravo ovi ekspresionistički noviteti pomažu razvoju oskudne radnje drame, približavaju gledatelja likovima i njihovim stremljenjima. Pomažu mu bolje razumjeti fluidnost vremena: od sjećanja likova do trenutka relativne stvarnosti. Tennessee Williams rezultat miješanja kazališnih stilova, kao što su ekspresionizam i realizam, korištenje različitih medija i poezije da bi se postigao umjetnički izričaj na sceni, naziva „plastičnim i bližim istini“¹⁶.

Sjećanja likova okosnica su radnje drame. Sadašnjost je u drami sporedna, samo trenutak iz kojega publiku pripovjedač odvodi u svoju prošlost i iz koje je vraća na kraju drame. S obzirom na to da je riječ o liku, a ne o samome autoru, onda njegova sjećanja postaju fiktivna i utemeljena na autorovu iskustvu, ali umjetnički dočarana i oblikovana na sasvim poseban način.

Termin *drama sjećanja* korišten je prvi put u *Režijskim opaskama Staklene Menažerije* na stranici 10. Tennessee Williams počinje *Opaske* riječima: „Budući da se radi o ‘drami sjećanja’, *Staklena menažerija* se može prikazati...”¹⁷ Dalje, Alen Biskupović, govoreći o *Staklenoj menažeriji*, kaže da je „*drama sjećanja* Williamsova žanrovska odrednica koja opisuje formu drame“¹⁸. Na sve rečeno Bradford nastavlja pa definira ovu formu drame kao „drama koja se fokusira na prošlost kroz pripovijedanje glavnog lika te je obično dramatizirana prezentacija autorovog života ili se u najmanju ruku oslanja na autorovo sjećanje“¹⁹, a Cla-

¹⁵ Usp. T. Williams, *n. dj.*, str.35.

¹⁶ Usp. G. Heintzelman- A. Smith Howard, *n. dj.*, str 366. (Prevela autorica rada.)

¹⁷ T. Williams, *n. dj.*, str 10.

¹⁸ Alen Biskupović, „Uspješna sinergija”, *Kazalište.hr*, 1. X. 2018., <http://www.kazaliste.hr/index.php?p=article&id=2572>, (30. III. 2021.)

¹⁹ Wade Bradford, „Definition and Theatrical Examples of Memory Plays”, *Thought Co*, 29.10.2020, <https://www.thoughtco.com/memory-play-definition-2713235>, (30.3.2021.) (Prevela autorica).

ra Benet definira *dramu sjećanja* kao „dramu koja je fokusirana na prošlost dok je pripovijeda glavni lik. Obično djelo je dramatično predstavljanje autorova života ili se, u najmanju ruku, bazira na autorovo iskustvo“²⁰. Suprotno tomu, u dramama koje govore o sjećanjima autora ili sjećanja nisu radnja ne možemo govoriti o drami sjećanja.

Lik Tom Wingfield u prvome prizoru opisuje dramu: „Ovaj komad je sjećanje. Budući da se radi o sjećanju osvijetljen je prigušenim svjetlima, sentimentalniji je i nije realističan. U sjećanju čini nam se da se sve događa uz glazbu. U ovom komadu ja sam pripovjedač, a ujedno, i jedan od likova.“²¹

Pored toga što je pripovjedač i glavni lik, sama radnja, mjesto radnje kao i vrijeme radnje njegovo su sjećanje. Tennessee Williams opisuje ga na sljedeći način: „Pjesnik zaposlen u skladištu. On nije beščutan, ali da bi pobjegao iz klopke, prisiljen je postupati bez milosti.“²² Tom živi s majkom i sestrom koje financijski ovise o njemu. Otac ih je napustio javivši se razglednicom bez adrese na kojoj je napisao: „Zdravo i zbogom!“²³ On objašnjava da je drama njegova istina, da su to sjećanja koja ga određuju: „Ja nisam cirkuski mađioničar. On vam pruža iluziju koja izgleda kao istina. Ja vam pružam istinu u dopadljivom ruhu iluzije.“²⁴ Nadalje opisuje druge likove: „Ostali likovi su moja majka Amanda, moja sestra Laura i posjetilac koji se pojavljuje u posljednjim prizorima... u komadu je i peti lik koji se pojavljuje samo na ovoj fotografiji većoj od prirodnih dimenzija što visi iznad kamina. To je naš otac koji nas je odavno napustio.“²⁵

Tom se vraća u prošlost i počinje pričati o životu u malome stanu u St. Louisu s majkom i sestrom. Radio je u tvornici cipela da bi prehranio obitelj i mrzio je svoj posao. Slobodno vrijeme provodio je odlazeći u kino ili kazalište, pijući alkohol te pišući poeziju i čitajući knjige, a ponajviše poeziju. Upravo zbog toga što nije bio zadovoljan svojim životom i što je želio avanture i putovanja, prijavio se u Trgovačku mornaricu, zadnjim novcem platio je upisninu i na kraju drame otišao u nepoznato. Novcem kojim je platio upisninu trebao je platiti račun od struje. U zadnjem prizoru na sceni nestaje struje, Tom uskoro odlazi

²⁰ Clara Bemet, „What is A Memory Play?“, *Prezi*, 15. rujana 2015., <https://prezi.com/yacbnuaqkveiw/what-is-a-memory-play/>, (30.3.2021.) (Prevela autorica).

²¹ T. Williams, *n. dj.*, str. 17.

²² *Isto*, str. 14.

²³ *Isto*, str. 18.

²⁴ *Isto*, str. 16.

²⁵ *Isto*, str. 17.

bez pozdrava, baš kao i njegov otac koji se prije mnogo godina „zaljubio u daleke krajeve“²⁶. Tako on simbolično, ali i uistinu ostavlja svoju majku i sestru „u mraku“. Njihova je sudbina nakon njegova odlaska neizvjesna. Amanda, njegova majka, u drami ga upozorava da je njihov život bez njegove financijske skrbi nemoguć te da obje u potpunosti ovise o njemu. Ona ga moli: „Sve ove godine morala sam se sama boriti. Ali ti si mi najjači štit. Nemoj zatajiti, nemoj me iznevjeriti!“²⁷ Nakon toga Amanda dodaje:

Vidim ja strahote budućnosti jasno kao na dlanu! To je užasno! Sve više i više podsjećaš me na svog oca! I on je stalno izostajao iz kuće bez ikakvih objašnjenja – a zatim je zauvijek otišao! Zbogom! I ostavio mi sav teret. Vidjela sam ja ono pismo što si ga dobio od Trgovačke mornarice. Znam ja o čemu ti sanjaš. Nisam ja slijepa. Dobro. Učini to! Ali tek kad ovdje bude netko tko će preuzeti tvoje mjesto... Kad Laura bude imala nekoga tko će brinuti za nju, kad bude imala svoj dom i bude neovisna – ti ćeš biti slobodan i moći ići gdje god te volja, kopnom ili morem, kamo god te vjetar nosi! Ali dotle – ti moraš brinuti za svoju sestru.²⁸

Međutim, Tom ipak sebično spašava sebe žrtvujući majku i sestru. Daljnji razvoj događaja ostaje nepoznat. Drama završava Tomovim monologom o krivnji kojoj nije uspio pobjeći. Njegova sjećanja nastavila su ga progoniti. Majku i sestru nije uspio zaboraviti. Dramu završava riječima:

Nisam otišao na Mjesec, otišao sam mnogo dalje – jer vrijeme je najveća udaljenost između dva mjesta... Mnogo sam putovao. Gradovi su se kovitali oko mene kao uvelo lišće, kao lišće žarkih boja, ali otrgnuto s grana. Htio sam se zaustaviti ali nešto me progonilo. To bi me uvijek saletjelo samo od sebe i uhvatilo me iznenada. Možda je to bila neka poznata melodija. Možda je to bio samo komadić prozirnog stakla... Možda se noću šetam ulicama nekog stranog grada, prije nego što sebi nađem par. Prolazim pored osvijetljenog izloga nekog dućana u kojem se prodaju parfemi. Izlog je pun obojenih stakala, sićušnih prozirnih bočica nježnih boja kao da su to komadići smrvljene duge. Tad mi odjednom sestra dodirne rame, ja se okrenem i pogledam joj u oči... O Laura, Laura, pokušavao sam te ostaviti za sobom, ali vjerniji sam nego što sam mislio! Vadim cigaretu, prelazim na drugu stranu ulice, požurim u kino ili kavanu, naručim piće, razgovaram s nepoznatim čovjekom – radim ma šta samo da ugasm tvoje svijeće... jer svijet je danas osvijetljen munjama! Ugasi svoje svijeće, Laura... i... zbogom.²⁹

Nakon ovih riječi Laura puhne i ugasi svijeće te tako drama završava. Pozornica se zamračuje i publika ostaje u mraku baš kao što su ostale i Amanda i

²⁶ Isto, str. 17.

²⁷ Isto, str. 38.

²⁸ Isto, str. 41

²⁹ Isto, str. 87-88.

Laura u drami. Tako pripovjedač simbolično napušta i publiku te time završava svoje putovanje kroz sjećanja ostavljajući osjećaj praznine i krivnje iza sebe.

U članku *Tennessee Williams i Jo Mielziner: drame sjećanja* piše: „*Staklena menažerija* je smještena u sjećanju Toma Wingfielda, ali i sjećanja drugih likova grade dramsku radnju.“³⁰ Tako ne samo da sjećanje glavnoga lika, protagonista i pripovjedača čini radnju *Staklene menažerije* nego i sjećanja drugih dvaju likova, Amande i Laure, doprinose njezinu stvaranju. Amandu autor ovako vidi: „Smušena ženica s mnogo životne snage koja se grčevito hvata za neko drugo vrijeme i mjesto. Njezin lik mora biti pažljivo ostvaren, a ne preslikan prema stereotipu. Ona nije paranoik ali njezin život je paranoja.“³¹

Ona se često sjeća svoje mladosti, vremena od prije udaje za gospodina Wingfielda, te tako i njezina sjećanja doprinose razvoju radnje i boljemu razumijevanju njezina lika. Pored toga, Amandina sjećanja daju pozadinu drami, smještaju radnju na američki jug te daju ozračje toga kraja i njegovih običaja. Tipičan je za taj dio Sjedinjenih Američkih Država pojam *južnjačke ljepotice* (*Southern Bell*) – mlade neudane južnjakinje, idealne djevojke u raskošnoj haljini, ljupke, obrazovane, duhovite i pametne dovoljno da joj se dive i da se za njezinu naklonost natječu mnogi dobrostojeći mladići. Amanda često spominje kako je ona bila *južnjačka ljepotica* te se rado sjeća i govori o *posjetama udvarača* (*gentlemen callers*) – običaju mladih muškaraca višega staleža na američkome jugu da posjećuju djevojke iz otmjenih obitelji, provode vrijeme na trijemu njihovih velikih kuća pijući limunadu i kroz razgovor i upoznavanje nalaze sebi primjerenu suprugu. Napustila je svoj Jug ludo vjerujući u ljubav mladića nižega statusa koji ju je nakon više godina braka napustio. Ona u trenutku radnje drame živi u malome stanu telefonski prodajući pretplate za časopise i oviseći o sinu koji želi otići. Sjećanja na sretne dane jedino su što joj preostaje. Ona su utjeha i radost, ali i pokazatelj da i lik Amande „bježi“ u svoj zamišljeni svijet – svijet sjećanja, baš kao i Tom i Laura.

Unatoč brigama majke Laura Wingfield ne misli mnogo o svojoj budućnosti. Tjelesno krhka, s jednom nogom kraćom od druge, živi u svome zamišljenom svijetu. Baš kao što Tom želi bijeg, tako i ona preferira nestvarni svijet, svi-

³⁰ Smith, Harry W., „Williams, Tennessee And Mielziner, Jo - The Memory Plays”, *Theatre Survey*, University of Central Florida: FacultyBibliography, 23(2), 1982., str 1., <https://stars.library.ucf.edu/facultybib1980/198> (30.3.2012.) (Prevela autorica rada).

³¹ T. Williams, *n.dj.*, str. 13.

jet mašte i iluzije. Jedina je razlika između njih ta što se ona gotovo manično boji ljudi, upoznavanja i druženja, dok Tom traži avanturu i provod. Laura uživa u glazbi staroga očeva gramofona, razgovorima s bratom i svojoj zbirci staklenih životinja – menažeriji, kako ju je Amanda nazvala po francuskoj riječi *menage* – zvjerinjak.³² Za Lauru je u zbirci posebno važna figurica jednoroga, što ujedno simbolizira njezin lik. Upravo zbog toga, kada je Jim O'Connor slučajno slovio rog figurici jednoroga, Laura je velikodušno poklanja i kaže: „Zamislit ću da je bio operiran. Uklonili su mu rog da bi se osjećao manje... nakazno! Sad će se ugodnije osjećati u društvu s drugim konjima, s onim što nemaju rogove.“³³

Tim riječima Laura otkriva da se i sama osjeća nakazno. Njezina sjećanja na Jima O'Connora iz srednje škole čine važnu poveznicu među likovima. On je jedini muškarac koji joj se ikada sviđao. Upravo sjećanja na njega ne daju Lauri u potpunosti da se psihološki „zatvori“ u svoj zamišljeni svijet. Njegov dolazak na večeru u stan Wingfieldovih nakratko budi nadu da će Laura naći ljubav, partnera i zaštitnika, no njezina je sreća kratka vijeka jer odmah nakon prvoga poljupca saznaje da je Jim vjeren i da se više neće vidjeti. Tennessee Williams u *Opaskama o likovima* zaključuje: „Laura se sve više povlači u sebe dok ne postane poput figurice iz njezine staklene zbirke – o dviše osjetljiva i krhka da bi je se moglo pomaknuti s police.“³⁴

Tom, koji je pozvao Jima O'Connora na večeru, ne znajući da je vjeren, svojom je neodgovornošću tako zapečatio sudbinu svoje sestre i ražalostio majku. Laura se psihološki i emotivno zatvara u svoj zamišljeni svijet i postaje, simbolično rečeno, baš kako ju je Jim nazvao, nježna plava bajkovita ruža ili jednorog u kolekciji krhkih staklenih figurica, koje stavljene pod pravi kut svjetlosti pokazuju prekrasnu duginu paletu boja. Majka ostaje sama, bez financija i muškarca u kući, a Tom zauvijek progonjen krivnjom ne uspijeva prežaliti što ih je povrijedio. Tako sjećanja glavnoga lika, metaforički rečeno, postaju njegov križ – psihološka rana koja ne zacjeljuje s vremenom.

Progonjen krivnjom Tom, ma koliko daleko otišao, ipak ne uspijeva zaboraviti te njegova sjećanja ostaju njegova stvarnost. On kaže:

³² Usp. T. Williams, *n. dj.*, str. 77.

³³ T. Williams, *n. dj.*, str. 81.

³⁴ *Isto*, str. 13.

Htio sam se zaustaviti, ali nešto me progonilo. To bi me uvijek saletjelo samo od sebe i uhvatilo me sasvim iznenada. Možda je to bila neka poznata melodija. Možda je to samo komadić prozirnog stakla... Možda se noću šetam ulicama nekog stranog grada, prije nego što sebi nađem par. Prolazim pored osvijetljenog izloga nekog dućana u kojem se prodaju parfemi. Izlog je pun obojenih stakala, sićušnih prozirnih bočica nježnih boja kao da su komadići smrvljene duge. Tada mi odjednom sestra dodirne rame, ja se okrenem i pogledam joj u oči... O Laura, Laura, pokušao sam te ostaviti za sobom, ali vjerniji sam nego što sam mislio!³⁵

Štoviše, govoreći o ovoj drami, moraju se spomenuti i autorova sjećanja na majku i sestru jer upravo ona čine osnovu za stvaranje likova i radnje djela. Tennessee Williams rođen je kao Thomas (Tom) Lanier Williams pa je poveznica između njega i glavnoga lika Toma Wingfielda, barem po imenu, više nego očita. Rose Isabel Williams (1909. – 1996.) bila je muza svomu bratu Thomasu za pisanje ove drame te je lik Laure utemeljen na njoj. Pored toga, lik Amande Wingfield također je utemeljen na Edwini Estelle Dakin Williams (1884. – 1980.), majci Tennesseeja Williamsa. Tennessee je do kraja života skrbio za majku i sestru (za sestru koja ga je nadživjela za trinaest godina i kojoj je oporukom ostavio veliku sumu novca). Osjećao je krivnju zbog sestrine bolesti i zato što nije spriječio roditelje da odobre, u svrhu mogućega izlječenja od šizofrenije, bolnici u koju je bila smještena da se izvede lobotomija na sestri Rose, što ju je ostavilo u stanju poput autizma, ovisnu o tuđoj njezi do kraja života. Na njezinu grobu napisan je epitaf: „Puhni svoje svijeće, Laura, i zbogom!“, upravo zato što je ona, Rose Isabell Williams, nadahnula autora da napiše *Staklenu menažeriju* i stvori lik Laure, ali i da opiše osjećaj krivnje koji ga je progonio do kraja života.³⁶ Tako Michael Paller govori o Tennesseeju Williamsu: „Najočajnije je patio ogromnom, doživotnom krivnjom zbog sestrine tragične sudbine. Zašto je ona poludjela, a ne on? Sama krivnja dovela bi ga do ruba ludila koje se pojavljivalo na obe strane njegove obitelji. On je bio uvjeren da će ludilo naposljetku prevagnuti kao što je i kod Rose.“³⁷

Krivnja koju je Tennessee osjećao, odanost sestri, potreba za bijegom i avanturom, ljubav prema majci – sve su ovo elementi koji se mogu vidjeti u *Staklenoj menažeriji*. Upravo se tako sjećanja autora zrcale u sjećanju lika čineći ih stvarnim i lako razumljivim publici. *Drama sjećanja* time prerasta u jedinstve-

³⁵ Isto, str. 88.

³⁶ Usp, G. Heintzman – A. Smith-Howard, n. dj.

³⁷ Michael Paller, *Gentlemen Callers*, Palgrave MacMillan, New York, 2005., str. 34.

nu mješavinu sjećanja svojih likova koji su temeljeni na umjetničkome izričaju skrivenoga autorova iskustva. Ova vrsta drame nije autobiografski tekst unatoč elementima piščeva života, koji su utkani u samu radnju i likove. Upravo zbog ovih svojih posebnosti *Staklena menažerija* neiscrpan izvor analiziranja i stvaranja novih znanstvenih radova i s pravom se naziva remek-djelom književnosti.

Zaključak

Mnoge *drame sjećanja* napisane su kako bi obogaćivale svjetsku književnost posve novom koncepcijom. Bogatstvo *Staklene menažerije* kao *drame sjećanja* nalazi se upravo u činjenici da se radnja temelji na sjećanju glavnoga lika, ali i da se unutar njegovih sjećanja nalaze sjećanja drugih likova. Tako se tvori više „slojeva“ sjećanja koji se spajaju u ovu bezvremensku priču o obitelji, ljubavi i krivnji. Nadalje, važno je spomenuti da se i sjećanja samoga autora, njegov osjećaj krivnje zbog napuštanja majke i sestre te sestrine sudbine nakon toga, odražavaju na radnju, likove te dramu u cjelini. Iako *Staklena menažerija* nije autobiografsko svjedočanstvo, ipak se može govoriti o sjećanjima autora kao jednomu od elemenata koji ga je, ako ništa, nadahnuo na stvaranje likova i radnje. Sve u svemu, ova je drama revolucionarno djelo koje i nakon desetljeća prikazivanja na sceni intrigira publiku i čitatelje. Bez sumnje to će nastaviti činiti i dugi niz godina koje slijede.